

Олена Адамівна ЛАГОВСЬКА

доктор економічних наук, професор,
професор кафедри обліку і аудиту,
Житомирський державний технологічний університет
E-mail: lagovskaya1@meta.ua

Світлана Вікторівна КУЧЕР

кандидат економічних наук,
доцент кафедри обліку і аудиту,
Житомирський державний технологічний університет
E-mail: kuchersvetlana@ukr.net

Марія Володимирівна ЯКИМЕНКО

здобувач кафедри обліку і аудиту,
Житомирський державний технологічний університет
E-mail: mashay1990@ukr.net

**ФОРМУВАННЯ ПРИБУТКУ ДІЯЛЬНОСТІ ВІТЧИЗНЯНИХ ПІДПРИЄМСТВ В
УМОВАХ РИЗИКУ: ОБЛІКОВО-АНАЛІТИЧНИЙ АСПЕКТ**

Лаговська О. А. Формування прибутку діяльності вітчизняних підприємств в умовах ризику: обліково-аналітичний аспект [Текст] / Олена Адамівна Лаговська, Світлана Вікторівна Кучер, Марія Володимирівна Якименко // Економічний аналіз : зб. наук. праць / Тернопільський національний економічний університет; редкол. : В. А. Дерій (голов. ред.) та ін. – Тернопіль : Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету “Економічна думка”, 2014. – Том 18. – № 2. – С. 31-42. – ISSN 1993-0259.

Анотація

Вступ. Предметом статті є вивчення загального стану формування фінансових результатів діяльності вітчизняних підприємств видобувної галузі промисловості та галузі машинобудування.

Мета дослідження полягає у здійсненні ретроспективного аналізу фінансової звітності промислових підприємств для встановлення основних ризиків їх діяльності, які впливають на їх фінансові результати, та встановлення на цій основі головних напрямів удосконалення системи бухгалтерського обліку прибутку для потреб ризикоорієнтованого управління.

Результати. Для аналізу загальних тенденцій формування фінансових результатів обрано фінансову звітність за 2013 р. найбільших в Україні підприємств видобувної галузі промисловості та галузі машинобудування. Результати економічного аналізу показали, що більшість з досліджуваних підприємств є збитковими, що пов'язано з наявністю низки зовнішніх та внутрішніх ризиків діяльності таких підприємств, серед яких виокремлено основні групи ризиків: кадрові ризики, ризики охорони та безпеки праці, ринкові, екологічні, політичні, виробничо-технологічні, макроекономічні, інноваційні, експортні ризики, ризики постачання та ризики, пов'язані з судовими спорами. Також встановлено фактори появи таких ризиків, які негативно впливають на фінансові результати, які умовно поділено на адміністративно-організаційні та обліково-інформаційні. Обліково-інформаційні фактори є наслідком неефективної організації та методології системи бухгалтерського обліку на підприємстві для потреб ризикоорієнтованого управління. З урахуванням результатів проведених досліджень сформовано основні заходи з управління ризиками в межах визначених груп ризиків, які дозволять знизити ймовірність їх появи. На основі проведеного дослідження окреслено основні напрями подальших досліджень, які полягають в удосконаленні організації та методології бухгалтерського обліку з метою забезпечення потреб ризикоорієнтованого управління, в частині підвищення інформаційного забезпечення структурних підрозділів підприємства щодо появи зовнішніх ризиків та мінімізації, а в деяких випадках повного усунення внутрішніх ризиків, які виникають насамперед у самій системі бухгалтерського обліку.

Ключові слова: ризик; ризикоорієнтоване управління; система бухгалтерського обліку; фінансова звітність; фактори появи ризиків; фінансові результати; економічний аналіз.

Olena Adamivna LAGOVSKA

Doctor of Economics, Professor,
Professor of Department of Accounting and Audit,
Zhytomyr State Technological University
E-mail: lagovskaya1@meta.ua

Svitlana Viktorivna KUCHER

PhD in Economics,
Associate Professor,
Department of Accounting and Audit,
Zhytomyr State Technological University
E-mail: kuchersvetlana@ukr.net

Maria Volodymyrivna YAKYMENKO

PhD Student,
Department of Accounting and Audit,
Zhytomyr State Technological University
E-mail: mashay1990@ukr.net

**PROFIT FORMATION OF DOMESTIC ENTERPRISES UNDER CONDITION OF RISK:
ACCOUNTING AND ANALYTICAL ASPECTS****Abstract**

Introduction. *The subject of this article is to examine the general condition of the formation of the financial performance of domestic enterprises of mining and mechanical engineering industries.*

The purpose of the study is to carry out a retrospective analysis of the implementation of financial reporting of industrial enterprises in order to establish the main risks of the studied companies that affect their financial performance, and determination on this basis of the main directions of improving the system of accounting for profit for risk-oriented management needs.

Results. *To analyze general trends in the formation of financial results it has been chosen the financial statements of largest mining and mechanical engineering companies in Ukraine for the period of 2013. The results of the economic analysis have shown that the most of the surveyed enterprises are unprofitable due to the presence of a number of external and internal risks for such enterprises. The main groups of risks are determined: human resources risks, protection and work safety risks, market, environmental, political, production and technological, macroeconomic, innovation, export risks, delivery risks and risks associated with litigation. Also the factors of occurrence of such risks that adversely affect the financial results have been determined. These factors are conventionally divided into administrative and organizational as well as accounting and information factors. Accounting and information factors are results of inefficient organization and methodology of accounting system for the needs of risk-oriented management at the enterprise. Taking into account the results of the research the basic risk management issues within selected risk groups have been outlined that will reduce the likelihood of their occurrence. On the basis of the study the main directions for further researches have been highlighted. Their main goal is to improve the organization and accounting methodology with the aim to ensure risk-oriented management needs for improvement of informational support of structural departments of enterprise on external appearance and minimize risks, and in some cases for complete elimination of internal risks, which primarily occur in the system of accounting.*

Keywords: *risk; risk-oriented management; accounting system; financial statements; risk factors; financial results; economic analysis.*

JEL classification: M49

Вступ

Сучасний стан розвитку національної економіки характеризується політичною нестабільністю, високим рівнем інфляції, низькою платоспроможністю населення, зміною кон'юнктури ринку тощо. За таких складних умов вітчизняним підприємствам доводиться здійснювати свою діяльність під впливом значної кількості зовнішніх та внутрішніх ризиків господарювання, зберігаючи свій рівень конкурентоспроможності, якості продукції та прибутковості діяльності. Будь-який ризик

господарювання за своєю природою може здійснювати як позитивний, так і негативний вплив на діяльність суб'єкта господарювання, та, відповідно, на його фінансові результати. Фінансовий результат, а саме прибуток, сьогодні так і залишається ключовим показником ефективності діяльності підприємства загалом, ефективності прийнятих управлінських рішень, а отримання максимально можливого розміру прибутку або надприбутків є однією з цілей, яка закладається при розробці стратегії розвитку суб'єкта господарювання. У зв'язку з цим високої популярності останнім часом набуває процес ризикоорієнтованого управління прибутком підприємства, що є складовою загальної системи корпоративного управління. Ефективність такого управління повністю залежить від інформаційного забезпечення системи управління підприємства, що є одним із завдань, а також, функцій системи бухгалтерського обліку. Це породжує необхідність удосконалення системи бухгалтерського обліку таким чином, щоб вона найбільш повно та оперативно забезпечувала інформацією управлінський персонал підприємства на усіх етапах процесу управління ризиками господарської діяльності.

Проблеми ідентифікації, оцінки та відображення ризиків у системі бухгалтерського обліку знайшли своє відображення в працях Г. В. Березіної, І. М. Вигівської, Г. М. Давидова, А. Ш. Джангетова, І. В. Єсарева, А. П. Задкова, Т. Коллера (Т. Koller), Т. Коупленда (Т. Copeland), М. Л. Макальської, С. А. Михайлова, В. Д. Понікарова, Ш. Пратта (Sh. Pratt), Т. М. Серікової, Я. В. Соколова, А. А. Терехова, А. С. Толстова, А. Є. Шевельова, О. В. Шевельової тощо та ін. У результаті аналізу наукових праць вище зазначених фахівців, встановлено, що на питання бухгалтерського обліку прибутку в умовах ризикоорієнтованого управління звертається недостатньо уваги.

Мета статті

Мета дослідження полягає у здійсненні аналізу фінансових результатів та основних ризиків діяльності вітчизняних промислових підприємств та, на цій основі, визначення основних напрямів удосконалення системи бухгалтерського обліку прибутку для потреб ризикоорієнтованого управління.

Виклад основного матеріалу дослідження

Як вже зазначалось вище, вітчизняні суб'єкти господарювання здійснюють свою діяльність в умовах ризиків, які чинять прямий або опосередкований вплив на фінансові результати цих підприємств. Для визначення характеру зміни фінансових результатів в динаміці та встановлення основних ризиків діяльності, з якими мають справу вітчизняні підприємства, нами на основі Єдиного інформаційного масиву даних про емітентів цінних паперів проаналізовано фінансову звітність десяти найбільших підприємств металургійної та машинобудівної галузі України за 2012-2013 рр.

Вибірка підприємств здійснювалась на основі рейтингу найбільших компаній українського "Forbes" [1], у першу десятку з якого потрапили такі підприємства металургійної та машинобудівної галузі, як: ПАТ "Арселорміттал Кривий Ріг", ПАТ "Маріупольський металургійний завод ім. Ілліча", ПрАТ "Донецьксталь"-металургійний завод", ВАТ "Полтавський ГЗК", ПАТ "Південний гірничо-збагачувальний комбінат", ПАТ "МК"Азовсталь", ПАТ "Алчевський металургійний комбінат", ПАТ "Мотор Січ", ВАТ "Запоріжсталь", ПАТ "Єнакієвський металургійний завод". Динаміка фінансових результатів цих підприємств за 2012-2013 рр. наведена на рисунку 1.

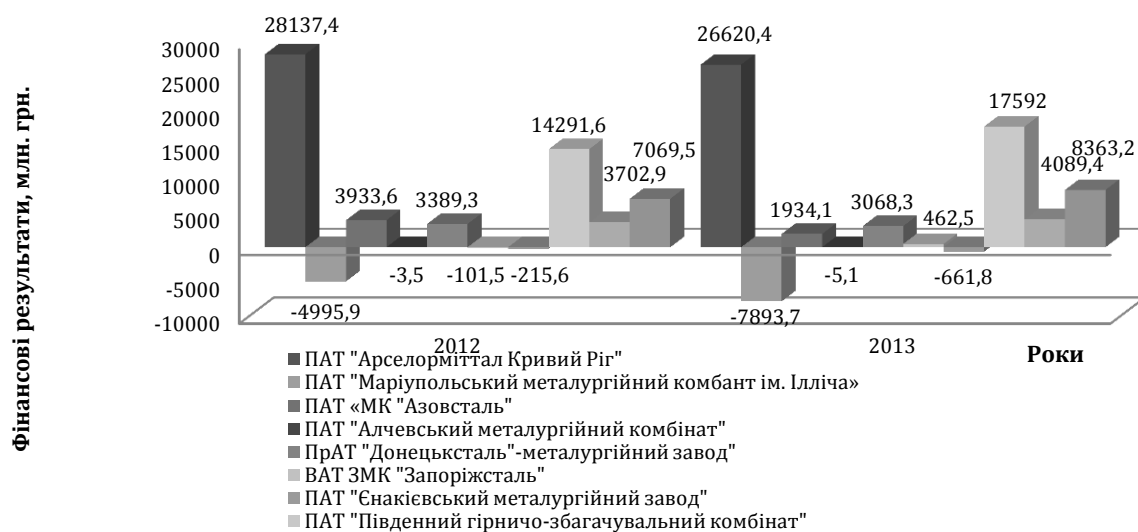

Рис. 1. Динаміка фінансових результатів найбільших підприємств України в галузі металургії та машинобудування за 2012-2013 рр*.

*Сформовано на основі [2-11]

Як видно з рис. 1, майже половина з досліджених підприємств є збитковою, а показники фінансових результатів суттєво знизились. Так найбільші збитки спостерігаються у ПАТ “Маріупольський металургійний завод ім. Ілліча”, які у 2013 році порівняно з попереднім роком зросли на 58 %, але найвища тенденція зміни рівня збитковості підприємства спостерігається у ПАТ “Єнакієвський металургійний завод”, у якого збитки зросли у 6,5 разів (з 215,6 млн грн до 661,8 млн грн.). У тих підприємств, які отримали прибутки за наслідками обох років спостерігається наступна тенденція: у половини з них розміри прибутків зменшилися у межах 6 % (ПАТ “Арселорміттал Кривий Ріг”), 10 % (ПрАТ “Донецьксталь”-металургійний завод) та 49 % (ПАТ “МК“Азовсталь”). Інша трійка підприємств (ПАТ “Південний гірничо-збагачувальний комбінат”, ВАТ “Полтавський ГЗК” та ПАТ “Мотор Січ”) характеризується зростанням рівня прибутковості в межах 23 %, 10 % та 18 % відповідно.

Відповідно до даних фінансової звітності ПАТ “Мотор Січ” за результатами 3 кварталу 2014 року отримало збитки в розмірі 8,86 млн. грн. [12]. Різке падіння фінансових результатів ПАТ “Мотор Січ”, на думку експертів, пов’язане з тим, що завод зазнав значних витрат у розмірі 1,03 млрд грн, до яких внесено собівартість реалізованих інвестицій та необоротних активів, а також збитки від уцінки таких активів. До вказаних ризиків, що призвели до збитків, експерти також зараховують негативні курсові різниці при здійсненні зовнішньоекономічної діяльності та ускладнення торговельних відносин з Росією, в частині заборони поставок продукції до Міністерства оборони Російської Федерації. Також ПАТ “Мотор Січ” зазнало збитків через невдалі операції з цінними паперами, внаслідок чого в 3 кварталі 2014 року виручка заводу зменшилась у доларовому еквіваленті на 20 % порівняно з аналогічним періодом 2013 року, що призвело до падіння вартості акцій компанії на 0,5 % при загальному зростанні індексу Української біржі на 0,8 % [12].

Зважаючи на наведені вище статистичні дані, тенденцію ефективності діяльності досліджених підприємств можна вважати негативною. Така ситуація щодо незадовільного стану фінансових результатів вітчизняних підприємств пов’язана з наявністю великої різноманітності внутрішніх та зовнішніх ризиків господарської діяльності. У додатковій інформації, яка наводиться до річної фінансової звітності, вищеназваними підприємствами надано відомості щодо основних ризиків, які здійснювали вплив на їх діяльність протягом 2012-2013 рр. Перелік таких ризиків наведено в таблиці 1.

Найчастіше підприємства називали високу залежність діяльності від законодавчих та економічних обмежень, часті коливання цін на ринку металобрухту, недосконалу правову базу та відсутність достатньої кількості коштів у зв’язку з тим, що банки ускладнили процедуру видачі позик і пропонували високі відсоткові ставки, що викликає складнощі при модернізації виробництва.

Майже у всіх досліджених підприємств нематеріальні активи зношені більш, ніж на 50 %, високий рівень зношеності необоротних активів (як матеріальних, так і нематеріальних) має ПАТ “Південний гірничо-збагачувальний комбінат” та ПАТ “Алчевський металургійний комбінат”. Високий ступінь зношеності обладнання насамперед впливає на збільшення повної собівартості продукції, що призводить до втрати її конкурентоздатності на ринку та є передумовою пошуку нових ринків збуту, що за сучасного стану економіки досить складно. Повна собівартість продукції зростає через високі амортизаційні відрахування, підвищення витрат на обслуговування такого обладнання, збільшення кількості бракованої продукції тощо.

Як вже зазначалось вище, підприємства не можуть здійснити повноцінну модернізацію виробництва, в тому числі і необоротних активів, через складнощі в залученні позикових коштів. Аналіз стану зобов’язань досліджуваних підприємств показав, що у деяких з них існують складнощі щодо погашення вже отриманих позик.

На переважній більшості підприємств основна частина зобов’язань припадає на зобов’язання за податками перед бюджетом та іншими зобов’язаннями, які зазвичай виникають в ході нормальної діяльності (зобов’язання перед постачальниками, з оплати праці, за соціальним страхуванням, за вексями виданими). Непогашені кредити банків (переважно короткострокові) обліковуються у половини банків, проте найбільш ризикова ситуація прослідковується у ПАТ “Мотор Січ”, ПрАТ “Донецьксталь” – металургійний завод та ПАТ “Алчевський металургійний комбінат”. У названих підприємств існує ризик щодо неможливості погашення зобов’язань за кредитами банків. Так у ПАТ “Мотор Січ” обліковуються непогашені короткострокові кредити на суму 440 млн грн, які отримано ще в 2005 році.

Аналогічна ситуація спостерігається і на ПрАТ “Донецьксталь”-металургійний завод, на якому обліковуються чотири банківські кредити з 2008 року з непогашеною сумою боргу в розмірі 191,8 млн грн. Негативним аспектом діяльності підприємства можна назвати недостатність власних коштів для продовження господарської діяльності, що підтверджується наявністю, окрім вже названих, ще 32 кредитів від різних банків, які отримано в період 2011-2013 рр. Така ситуація свідчить про фінансову залежність від позикових коштів, оскільки коефіцієнт автономії складає 0,25 при нормативному значенні 0,5.

Таблиця 1. Види характерних для найбільших підприємств України в галузі металургії та машинобудування ризиків

Група ризиків	Види ризиків
Кадрові ризики. Ризики охорони та безпеки праці	<ul style="list-style-type: none"> – необхідність працевлаштування людей з обмеженими фізичними можливостями; – нестача та втрата кваліфікованого персоналу; – недостатня ротація кадрів
Ринкові ризики	<ul style="list-style-type: none"> – падіння ринку металопродукції цехів гарячої та холодної прокатки; – сповільнення темпів зростання споживання сталі; – спади активності в періоди відпусток і релігійних свят; – перевиробництво металу світі; – політична нестабільність в ісламських країнах, які кілька років тому споживали значні обсяги продукції; – коливання цін на ринках збуту металургійної промисловості
Екологічні ризики	<ul style="list-style-type: none"> – необхідність виділення коштів на поліпшення екологічного стану
Ризики постачання	<ul style="list-style-type: none"> – зростання цін на сировинні та паливно-енергетичні ресурси; – зростання цін на енергоносії, транспортні тарифи та послуги; – істотне зниження цін на метали, вироблені компанією
Політичні ризики	<ul style="list-style-type: none"> – обмеженість свободи маневровості в експортній діяльності у зв'язку зі слабкою законодавчою базою, валютним регулюванням та нестабільністю курсу гривні до світових валют; – відсутність повноцінного доступу на ринки капіталу, необхідного для реалізації великих інвестиційних програм підприємства; – відсутність підтримки промислової галузі урядом; – введення зовнішньоторгівельних санкцій і квот; – складність митного оформлення товарів, а також отримання дозволів Державної служби експортного контролю
Виробничо-технологічні ризики	<ul style="list-style-type: none"> – низький рівень використання виробничих потужностей прокатних цехів; – необхідність поглиблення експлуатаційних горизонтів кар'єрів, що ускладнює гірничо-геологічні роботи, знижує продуктивність транспортної системи та збільшує експлуатаційні витрати; – високий ступінь зношення окремих основних фондів
Макроекономічні ризики	<ul style="list-style-type: none"> – наявність інфляційних процесів в економіці України; – зростання валютного курсу; – незадовільний стан фінансового ринку; – надвиробництво металу з боку китайських виробників; – стримування попиту через зниження кредитування в умовах боргових проблем країн ЄС
Ризики, пов'язані з судовими спорами	<ul style="list-style-type: none"> – ризик понесення істотних збитків за позовами судів, що перевищують зазначені у фінансовій звітності резерви
Інноваційні ризики	<ul style="list-style-type: none"> – відсутність достатнього фінансування для модернізації виробництва, інфраструктури і покриття дефіциту оборотних коштів
Експортні ризики	<ul style="list-style-type: none"> – ризик зниження обсягу поставок продукції; – обмеження вільної торгівлі (антидемпінгові мита в таких країнах, як Індонезія, Таїланд, Аргентина, США, Мексика, Бразилія, Канада, ввізне мито на прокат в Туреччині та Індії); – світове перевиробництво металопродукції

Наявність ризиків у господарській діяльності в частині залежності від позикових коштів показує і ПАТ "Алчевський металургійний комбінат", який лише в 2013 році погасив кредит, отриманий ще в 1970 році. На балансі підприємства обліковуються також непогашені кредити з 2005, 2006 та 2008 рр., дата погашення яких припадала на 2010 та 2012 роки. Підприємство характеризується низькою фінансовою стійкістю, яка спричинена насамперед постійною збитковістю господарської діяльності. Крім того, варто зазначити, що ПАТ "Алчевський металургійний комбінат" протягом 2013 року оприлюднювало інформацію про взяття чотирьох кредитів на суму 9504,7 млн грн [13] для фінансування фінансово-господарської діяльності, що підтверджує недостатність на підприємстві власних коштів.

Для акціонерних товариств зобов'язання, особливо у великих розмірах, окрім ризику непогашення таких зобов'язань, можуть спричинити ризик зменшення статутного капіталу або ліквідації підприємства. У п. 3 ст. 155 Цивільного кодексу України зазначено: "якщо після закінчення другого та кожного наступного фінансового року вартість чистих активів акціонерного товариства виявиться меншою від статутного капіталу, товариство зобов'язане оголосити про зменшення свого статутного капіталу та зареєструвати відповідні зміни до статуту у встановленому порядку. Якщо вартість чистих активів товариства стає меншою від мінімального розміру статутного капіталу, встановленого законом, товариство підлягає ліквідації" [14].

Зобов'язання підприємства здійснюють прямий вплив на вартість чистих активів підприємства, оскільки останні розраховуються як різниця між активами підприємства та його зобов'язаннями. Дані щодо величини чистих активів досліджуваних підприємств у 2012-2013 рр. наведені у табл. 2.

Таблиця 2. Динаміка вартості чистих активів найбільших підприємств України в галузі металургії та машинобудування станом на 2012-2013 рр*.

Назва підприємства	Вартість активів, млн грн			Зобов'язання, млн грн			Вартість чистих активів, млн грн		
	2012 р.	2013 р.	Темп зміни, %	2012 р.	2013 р.	Темп зміни, %	2012 р.	2013 р.	Темп зміни, %
ПАТ "Арселорміттал Кривий Ріг"	42019,3	41622,0	99,1	9410,7	9645,2	102,5	32608,6	31976,8	98,1
ПАТ "Маріупольський металургійний комбінат ім. Ілліча"	17612,5	17426,0	98,9	8832,3	10067,5	114,0	8780,2	7358,5	83,8
ПАТ "МК "Азовсталь"	26587,1	23091,7	86,9	12678,3	11796,8	93,0	13908,8	11294,9	81,2
ПАТ "Алчевський металургійний комбінат"	18,1	23,4	129,3	18,3	25,2	137,7	-0,2	-1,8	900,0
ПрАТ "Донецьксталь"-металургійний завод"	12205,7	12251,0	100,4	8718,9	9095,2	104,3	3486,8	3155,8	90,5
ВАТ ЗМК "Запоріжсталь"	13582,5	14405,6	106,1	7262,8	8177,5	112,6	6319,7	6228,1	98,6
ПАТ "Єнакієвський металургійний завод"	20051,0	19037,0	94,9	19693,0	18810,7	95,5	358,0	226,3	63,2
ПАТ "Південний гірничо-збагачувальний комбінат"	16129,8	19200,1	119,0	1210,7	1055,4	87,2	14919,1	18144,7	121,6
ВАТ "Полтавський ГЗК"	11263,7	13334,3	118,4	5100,4	6785,4	133,0	6163,3	6548,9	106,3
ПАТ "Мотор Січ"	11712,2	13196,1	112,7	3866,0	3953,6	102,3	7846,2	9242,5	117,8

*Сформовано на основі [2-11]

Аналізуючи дані таблиці 2, варто взяти до уваги, що станом на кінець 2012 року, відповідно до законодавства, мінімальний розмір статутного капіталу становив 1,4 млн грн, а 2013 року – 1,6 млн грн.

Як видно з даних таблиці 2, розміри вартості чистих активів у всіх досліджених підприємств, крім ПАТ "Алчевський металургійний комбінат" знаходяться в задовільності стані. ПАТ "Алчевський металургійний комбінат", відповідно до Цивільного кодексу України взагалі підлягає ліквідації.

Варто зауважити, що норма ст. 155 Цивільного кодексу України здійснює непрямий вплив на фінансові результати підприємства. Так, якщо підприємство отримуватиме і, відповідно, відобразатиме у звітності прибутки за результатами звітних періодів, то зі збільшенням розміру одержаного прибутку, зменшуватиметься ймовірність виникнення ризику порушення норм вказаної статті.

Наступним ризиком господарської діяльності підприємств машинобудівної та металургійної галузі промисловості є зростання собівартості виготовлюваної продукції, яка, в більшості випадків, вища за доходи від реалізації такої продукції або майже рівна з ними (рис. 2). Прибутковість деяких з досліджених підприємств отримується завдяки здійсненню інших видів діяльності, не пов'язаних з виробництвом та реалізацією продукції.

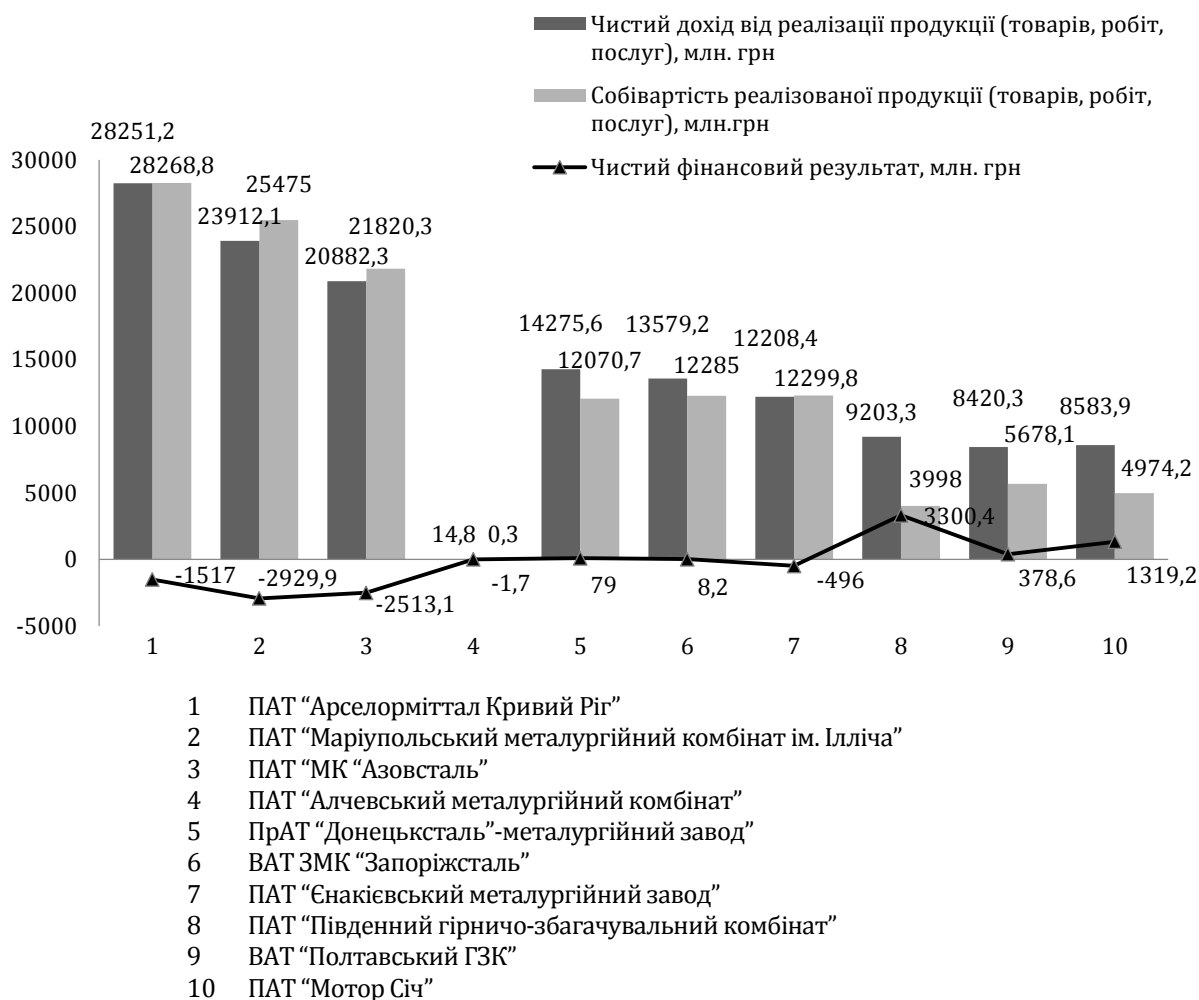

Рис. 2. Співвідношення чистого доходу від реалізації продукції, її собівартості та чистого фінансового результату найбільших підприємств України в галузі металургії та машинобудування станом на 2013 р*.

*Сформовано на основі [2-11]

Як видно з рис. 2, збитковість ПАТ "Арселорміттал Кривий Ріг" [2] пов'язана з незначним перевищенням (17,6 млн. грн.) собівартості реалізованої продукції над доходами від її реалізації та значними адміністративними (620 млн грн) та фінансовими витратами (542 млн грн). Найбільшу частку в собівартості реалізованої продукції складають: паливо (26,1 %), сировина і матеріали (20,3 %), енерговитрати (12 %), заробітна плата (10,6 %).

У ПАТ "Маріупольський металургійний комбінат ім. Ілліча" [3] спостерігається дещо інша ситуація: збитковість підприємства спричинена перевищенням собівартості реалізованої продукції над виручкою на 1,6 млрд грн та значними іншими операційними витратами, які склали 1,1 млрд грн. Собівартість реалізованої продукції складають матеріальні витрати (86 %). Значну частку в інших операційних витратах, відповідно до даних звітності, склали: собівартість реалізованих виробничих запасів (34 %), витрати на купівлю-продаж валюти (27 %), витрати на підготовку кадрів (13 %) та інші операційні витрати.

Що ж до ПАТ "Алчевський металургійний комбінат" [5], як зазначалося вище, це підприємство знаходиться в незадовільному фінансово-майновому стані, а аналіз доходів та витрат показав на отримані незначні доходи в ході діяльності за 2013 рік. Проте збитковість підприємства спричинена перевищенням собівартості реалізованої продукції над доходами на 297 тис грн та значними іншими операційними витратами, які склали 2,8 млн грн (у примітках до звітності не розкрито інформації щодо складу інших операційних витрат). Що ж до основних складових собівартості реалізованої продукції, то найбільшу частку займають витрати сировини й матеріалів (51,94 %) та палива (26,77 %).

Наступним збитковим у 2013 році підприємством за даними звітності стало ПАТ "Єнакієвський металургійний завод" [8], що пов'язано зі значними фінансовими витратами (1,6 млрд грн), іншими

операційними витратами (0,6 млрд грн) та перевищення собівартості реалізованої продукції над доходами на 91 млн грн. Серед фінансових витрат значну частку склали витрати з дисконтування довгострокової кредиторської заборгованості (94 %), а серед інших операційних витрат – витрати від операційних курсових різниць (22 %) та витрати з відшкодування завданих збитків (45,9 %). Найбільшу частку і собівартості продукції склали: сировина та матеріали (50,1 %), кокс та вугілля (22 %) та енергоносії (газ, вода, дизельне паливо, інші паливно-мастильні матеріали) – 17,3 %.

Аналогічна ситуація спостерігається й на ПАТ “МК “Азовсталь” [4], де збитки пов’язані із перевищенням собівартості реалізованої продукції над доходами на 938 млн грн та високими фінансовими витратами – 631 млн грн. Найбільшу частку собівартості цього підприємства складають матеріальні витрати (89 %).

Відповідно до обов’язкової інформації, яка подається до фінансової звітності встановлено, що на усіх із досліджуваних підприємств відсутні внутрішні нормативно-правові акти, які регулюють особливості управління та формування прибутку підприємства, а також положення про корпоративне управління, що, на нашу думку, є однією із причин неналежно організованої системи ризикоорієнтованого управління на підприємствах. Варто зазначити, що лише на ВАТ “Полтавський ГЗК” є розроблені правила корпоративного управління, але їх зміст не оприлюднено.

На основі проведено аналізу фінансової звітності промислових підприємств України за 2013 рік та використовуючи особливу інформацію, яку зобов’язані подавати емітенти цінних паперів, ми визначили низку основних факторів, які впливають на виникнення зовнішніх та насамперед внутрішніх факторів (рис. 3).

Усі виокремлені фактори умовно поділено на дві групи: адміністративно-організаційні та обліково-інформаційні фактори.

Перша група факторів пов’язана з неправильною організацією роботи управлінського персоналу підприємства, відсутністю чітко налагодженої системи відповідальності топ-менеджерів найвищого рівня управління перед власниками.

Друга група факторів пов’язана з неефективно налагодженою системою комунікацій підприємства, низьким рівнем кваліфікації працівників бухгалтерської служби тощо. Зазначимо, що система бухгалтерського обліку, як і будь-яка інша складова загальної системи управління підприємством, не може функціонувати самостійно та має великий ступінь залежності від вищих органів управління, що також є своєрідним ризиком. Бухгалтерська служба зобов’язана дотримуватися насамперед вимог чинного законодавства України та вести бухгалтерський облік відповідно до нього, проте існує й інша складова: пряма залежність від вищих органів управління зобов’язує бухгалтерів притримуватися політики цих органів. Наприклад, відсутність чітко налагодженої системи контролю та системи відповідальності за діяльністю менеджерів вищого рівня управління призводить до маніпулювання розміром прибутку перед власниками підприємства та державою в межах, визначених таким органом управління.

На рис. 3 графічно показано залежність кожного обліково-інформаційного фактору від адміністративно-організаційних факторів.

Вважаємо за необхідне на підприємствах запровадити заходи в частині розробки нормативного забезпечення процесу ризикоорієнтованого управління, а також удосконалення організації та методології бухгалтерського обліку окремо щодо тих операцій, які забезпечують формування прибутку підприємства, окремо – щодо операцій безпосередньо розподілу та використання прибутку.

У таблиці 3 наведено перелік можливих заходів щодо управління виявленими в ході дослідження ризиками в межах виокремлених груп.

Кожен із вказаних заходів забезпечуватиме умови зниження ймовірності виникнення ризику, або повного їх усунення в окремих випадках. Частина з названих заходів забезпечуватиметься через розробку внутрішнього нормативно-правового забезпечення підприємства, яке призведе до зміни в організації системи бухгалтерського обліку та його методичного забезпечення.

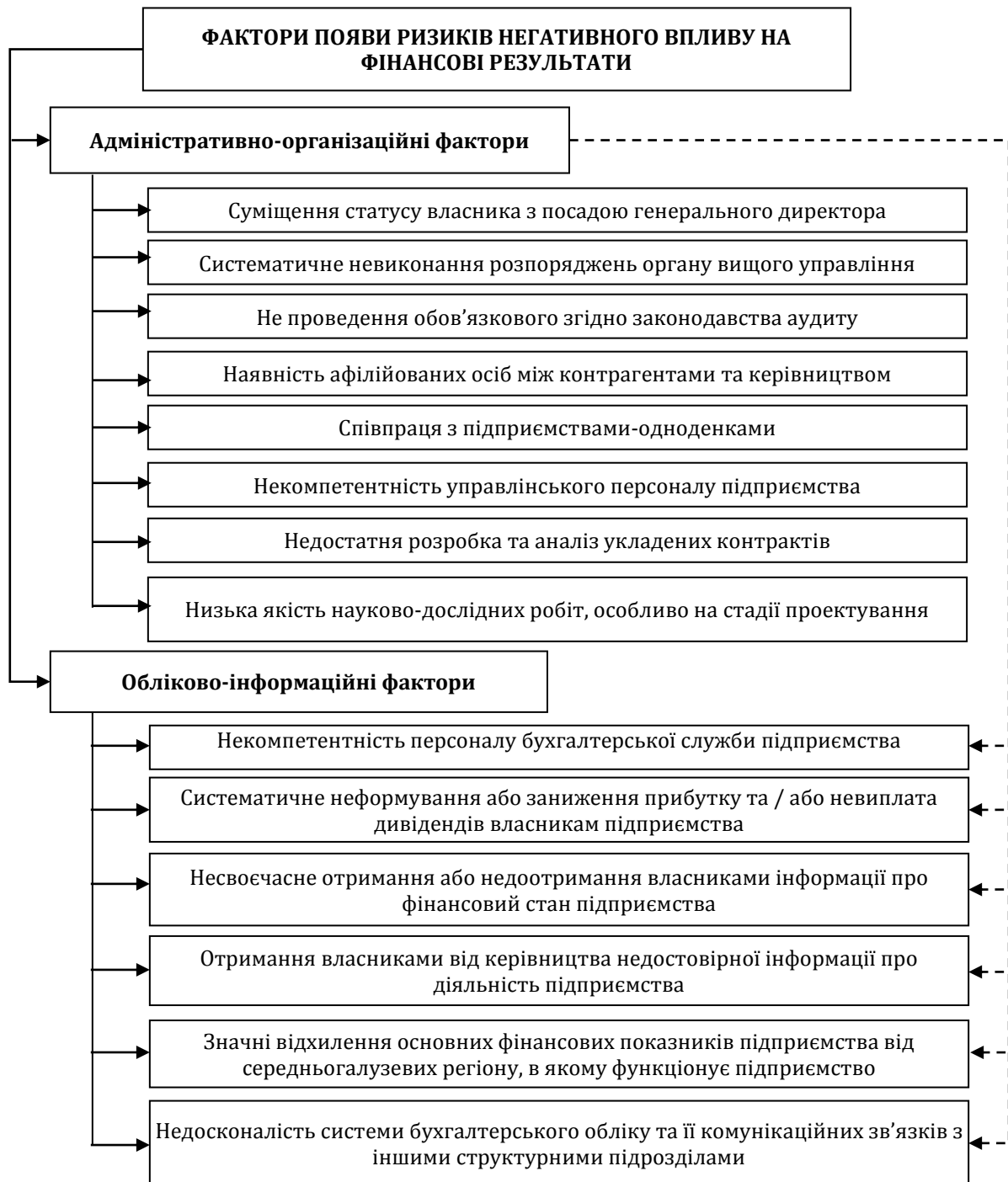

Рис. 3. Фактори появи ризиків негативного впливу на фінансові результати

Таблиця 3. Заходи щодо управління ризиками підприємства

Група ризиків	Заходи з управління ризиками
Кадрові ризики. Ризики охорони та безпеки праці	1) інвестиції в охорону праці та безпеку; 2) проведення тренінгів та атестацій робітників; 3) упровадження розвиненої системи соціальних пільг, мотивації та заохочування робітників
Ринкові ризики	1) підвищення рівня дослідження ринку; 2) покращення асортименту продукції, робота з покупцями; 3) укладання довгострокових договорів з гнучкою системою ціноутворення; 4) здійснення інновацій та безперервного удосконалення; 5) диверсифікація ринків збуту;
Екологічні ризики	1) безперервний моніторинг викидів у довкілля; 2) контроль за утилізацією відходів; 3) зниження рівня відходів згідно із встановленими нормами
Ризики постачання	1) підтримка резервних запасів; 2) автоматична система закупівлі (резервування, вибір нового постачальника, управління постачальниками); 3) упровадження умов глобальних контрактів; 4) робота з постійними партнерами, які зарекомендували себе з найкращого боку за період багаторічної співпраці
Політичні ризики	1) встановлення зв'язків з громадськістю та встановлення відносин з органами державної влади на національному та регіональному рівні; 2) дотримання вимог законодавства
Виробничо-технологічні ризики	1) підвищення повноти завантаження виробництва замовленнями, в тому числі за рахунок розвитку внутрішньохолдингової кооперації; 2) більш жорсткий контроль сировини, що надходить на підприємство, загальних показників якості продукції, яка випускається; 3) зниження незапланованих простоїв для підвищення ефективності виробництва; 4) активне впровадження системи безперервних операційних поліпшень; 5) щоквартальний моніторинг виконання заходів щодо управління ризиками
Макроекономічні ризики	1) обмеження вибором валюти, у якій здійснюється операція і переговорами з приводу валюти договору купівлі-продажу; 2) зведення до мінімуму витрат з приводу купівлі-продажу валюти
Експортні ризики	1) диверсифікація структури продажів, завдяки якій є можливість за необхідності спрямувати поставки своєї продукції з одного ринку на інший

Висновки та перспективи подальших розвідок

Отже, в ході дослідження особливостей формування фінансових результатів найбільших підприємств України в галузі металургії та машинобудування: ПАТ “Арселорміттал Кривий Ріг”, ПАТ “Маріупольський металургійний завод ім. Ілліча”, ПрАТ “Донецьксталь”-металургійний завод”, ВАТ “Полтавський ГЗК”, ПАТ “Південний гірничо-збагачувальний комбінат”, ПАТ “МК“Азовсталь”, ПАТ “Алчевський металургійний комбінат”, ПАТ “Мотор Січ”, ВАТ “Запоріжсталь”, ПАТ “Єнакієвський металургійний завод”, встановлено, що майже половина з них зазнала збитків за наслідками 2013 року. Втрати у 2013 році підприємства пов'язують за такими групами ризиків господарської діяльності, як: кадрові ризики та ризики з охорони праці, ринкові ризики, екологічні ризики, ризики постачання, політичні ризики, виробничо-технологічні ризики, макроекономічні ризики, ризики, пов'язані з судовими спорами, інноваційні ризики та експортні ризики. Серед вказаних груп ризиків найбільший вплив на фінансові результати досліджуваних підприємств мали висока залежність діяльності від законодавчих та економічних обмежень, часті коливання цін на ринку металобрухту, недосконала правова база та відсутність достатньої кількості коштів у зв'язку з тим, що банки ускладнили процедуру видачі позик і пропонували високі відсоткові ставки, що викликає складнощі при модернізації виробництва. Кожен із встановлених ризиків діяльності залежить від низки факторів, які умовно поділено на адміністративно-організаційні та обліково-інформаційні. Для удосконалення процесу ризикоорієнтованого управління запропоновано заходи, які дозволять зменшити ймовірність появи визначених ризиків.

У ході аналізу впливу господарських ризиків встановлено, що для забезпечення можливості одержання прибутків на підприємствах необхідно розробити систему ризикоорієнтованого управління з необхідним обліково-аналітичним забезпеченням, що і є перспективою подальших досліджень.

Список літератури

1. 200 найбільших компаній [Текст] // *Forbes Україна* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://forbes.ua/ratings/2>
2. Річна фінансова звітність ПАТ “Арселорміттал Кривий Ріг” за 2013 р. Єдиний інформаційний масив даних про емітентів цінних паперів [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://smida.gov.ua/db/emitent/year/xml/showform/23603/165/templ>.
3. Річна фінансова звітність ПАТ “ММК імені Ілліча” за 2013 р. Єдиний інформаційний масив даних про емітентів цінних паперів. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://smida.gov.ua/db/emitent/year/xml/showform/25099/165/templ>.
4. Річна фінансова звітність ПАТ “Металургійний комбінат “Азовсталь” за 2013 р. Єдиний інформаційний масив даних про емітентів цінних паперів. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://smida.gov.ua/db/emitent/year/xml/showform/25844/165/templ>.
5. Річна фінансова звітність ПАТ “Алчевський металургійний комбінат” за 2013 р. Єдиний інформаційний масив даних про емітентів цінних паперів [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://smida.gov.ua/db/emitent/year/xml/showform/22190/165/templ>.
6. Річна фінансова звітність ПрАТ “Донецьксталь”-металургійний завод” за 2013 р. Єдиний інформаційний масив даних про емітентів цінних паперів. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://smida.gov.ua/db/emitent/report/year/xml/show/31262>.
7. Річна фінансова звітність ВАТ “Запоріжсталь” за 2013 р. Єдиний інформаційний масив даних про емітентів цінних паперів. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://smida.gov.ua/db/emitent/report/year/xml/show/21879>.
8. Річна фінансова звітність ПАТ “Єнакієвський металургійний завод” за 2013 р. Єдиний інформаційний масив даних про емітентів цінних паперів. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://smida.gov.ua/db/emitent/year/xml/showform/24697/165/templ>.
9. Річна фінансова звітність ПАТ “Південний ГЗК” за 2013 р. Єдиний інформаційний масив даних про емітентів цінних паперів. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://smida.gov.ua/db/emitent/report/year/xml/show/28944>.
10. Річна фінансова звітність ВАТ “Полтавський ГЗК” за 2013 р. Єдиний інформаційний масив даних про емітентів цінних паперів. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://smida.gov.ua/db/emitent/report/year/xml/show/30308>.
11. Річна фінансова звітність ПАТ “Мотор Січ” за 2013 р. Єдиний інформаційний масив даних про емітентів цінних паперів. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://smida.gov.ua/db/emitent/report/year/xml/show/32287>.
12. Леденев, А. «Мотор Сич» за третій квартал понесла миллионные убытки А. Леденев // *Investfunds* [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.investfunds.ua/news/motor-sich-za-tretij-kvartal-ponesla-millionnye-ubytki-kapital-124765/>.
13. Особлива інформація ПАТ “Алчевський металургійний комбінат” за 2013 р. Єдиний інформаційний масив даних про емітентів цінних паперів. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://smida.gov.ua/db/participant/05441447>.
14. Цивільний кодекс України прийнятий Верховною Радою України від 16. 01.2003 № 435-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/435-15/paran909#n909>.

References

1. 200 largest companies. *Forbes Ukraine*. (2014). Retrieved from: <http://forbes.ua/ratings/2>.
2. The annual financial statements of PJSC "Arselormittal Kryvyj Rig" for 2013. The single information data set of issuers of securities. (2013). Retrieved from: <http://smida.gov.ua/db/emitent/year/xml/showform/23603/165/templ>.
3. The annual financial statements of PJSC "MMK name Illicha" for 2013. The single information data set of issuers of securities. (2013). Retrieved from: <http://smida.gov.ua/db/emitent/year/xml/showform/25099/165/templ>.
4. The annual financial statements of PJSC "Metallurgical combine "Azovstal" for 2013. The single information data set of issuers of securities. (2013). Retrieved from: <http://smida.gov.ua/db/emitent/year/xml/showform/25844/165/templ>.
5. The annual financial statements of PJSC "Alchevsk metallurgical combine" for 2013. The single information data set of issuers of securities. (2013). Retrieved from: <http://smida.gov.ua/db/emitent/year/xml/showform/22190/165/templ>.
6. The annual financial statements of PrJSC "Donetskstal" – metallurgical factory" for 2013. The single information data set of issuers of securities. (2013). Retrieved from: <http://smida.gov.ua/db/emitent/report/year/xml/show/31262>.

-
7. *The annual financial statements of PJSC "Zaporizhstal" for 2013. The single information data set of issuers of securities. (2013). Retrieved from: <http://smida.gov.ua/db/emitent/report/year/xml/show/21879>.*
 8. *The annual financial statements of PJSC "Enakievo metallurgical plant" for 2013. The single information data set of issuers of securities. (2013). Retrieved from: <http://smida.gov.ua/db/emitent/year/xml/showform/24697/165/templ>.*
 9. *The annual financial statements of PJSC "Southern GZK" for 2013. The single information data set of issuers of securities. (2013). Retrieved from: <http://smida.gov.ua/db/emitent/report/year/xml/show/28944>.*
 10. *The annual financial statements of PJSC "Poltava GZK" for 2013. The single information data set of issuers of securities. (2013). Retrieved from: <http://smida.gov.ua/db/emitent/report/year/xml/show/30308>.*
 11. *The annual financial statements of PJSC "Motor Sich" for 2013. The single information data set of issuers of securities. (2013). Retrieved from: <http://smida.gov.ua/db/emitent/report/year/xml/show/32287>.*
 12. *Ledenev A. "Motor Sich" has millions of loss for the third quarter. Investfunds. (2013). Retrieved from: <http://www.investfunds.ua/news/motor-sich-za-tretij-kvartal-ponesla-millionnye-ubytki-kapital-124765/>.*
 13. *Specific information of PJSC "Alchevsk metallurgical combine" for 2013. The single information data set of issuers of securities. (2013). Retrieved from: <http://smida.gov.ua/db/participant/05441447>.*
 14. *The Civil Code of Ukraine adopted by the Verkhovna Rada of Ukraine from 16.01.2003 № 435-IV. (2003). Retrieved from: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/435-15/paran909#n909>.*

Стаття надійшла до редакції 29.11.2014 р.